



НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ АГРАРНОЇ НАУКИ, ОСВІТИ І ТЕХНІКИ



ІСТОРІЯ ОСВІТИ, НАУКИ І ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ

матеріали
XXI Всеукраїнської наукової конференції
молодих учених та спеціалістів
присвяченої ювілейним датам від дня народження
видатних учених в галузі аграрних наук



РОТМІСТРОВ
Володимир Григорович
(1866–1941)



ФРАНКФУРТ
Соломон Львович
(1866–1954)



МАХОВ
Григорій Григорович
(1886–1952)



ДЖОВАНІ
Діонісій Олександрович
(1886–1971)



ТЕРНИЧЕНКО
Аристарх Григорович
(1886–1927)



ВИНОГРАДСЬКИЙ
Сергій Миколайович
(1856–1953)

м. Київ, 20-21 травня 2026 року

*Друкується згідно з рішеннями вченої ради
Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН
(протокол № 5 від 28 травня 2026 р.)*

I 90

Історія освіти, науки і техніки в Україні: матеріали XXI Всеукр. наук. конф. молодих учених та спец., присвяч. ювіл. датам від дня народж. видатних учених в галузі аграрних наук, зокрема: Ротмістрова Володимира Григоровича (1866–1941); Франкфурта Соломона Львовича (1866–1954); Махова Григорія Григоровича (1886–1952); Джовані Діонісія Олександровича (1886–1971); Терниченка Аристарха Григоровича (1886–1927); Виноградського Сергія Миколайовича (1856–1953), Київ, 20–21 травня 2026р. / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки; редкол.: В. А. Вергунов (гол. ред.), С. В. Нижник (від. секр.) та ін. – Вінниця, ТВОРИ, 2026. – 208 с.

ISBN 978-617-8845-22-3

До збірника увійшли матеріали XXI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених та спеціалістів «Історія освіти, науки і техніки в Україні», присвяченої ювілейним датам від дня народження видатних учених в галузі аграрних наук, зокрема: Ротмістрова Володимира Григоровича (1866–1941); Франкфурта Соломона Львовича (1866–1954); Махова Григорія Григоровича (1886–1952); Джовані Діонісія Олександровича (1886–1971); Терниченка Аристарха Григоровича (1886–1927); Виноградського Сергія Миколайовича (1856–1953).

Книга розрахована на науковців, істориків природознавства, аспірантів, докторантів, викладачів, спеціалістів аграрної науки та всіх, хто цікавиться історією розвитку вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи.

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Голова: **Вергунов В. А.**, д-р с.-г. наук, д-р іст. наук, професор, академік НААН;

Секретар: **Нижник С. В.**, канд. іст. наук, старший дослідник;

ЧЛЕНИ: **Анненков І. О.**, канд. іст. наук, старший дослідник;

Анненкова Н. Г., д-р іст. наук, доцент;

Бей Р. В., д-р іст. наук, с.н.с, академік НААН;

Демуз І. О., д-р іст. наук, професор;

Каштанова Т. В., канд. іст. н., старший дослідник;

Корзун О. В., д-р іст. наук, доцент;

Кучер В. І., д-р іст. наук, професор;

Підгайна Т. М., канд. іст. наук; старший дослідник;

Соловей Г. М., канд. іст. наук; старший дослідник;

Татарчук Л. М., канд. іст. наук; старший дослідник;

Уткін О. І., д-р іст. наук, професор;

Щебетюк Н. Б., д-р іст. наук, с.н.с.;

Юрчак Е. В., канд. іст. наук.

*Друкується згідно з рішеннями вченої ради
Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН
(протокол № 5 від 28 травня 2026 р.)*

ISBN 978-617-8845-22-3

Литвинко А. С., Луговський О. Г. 60 РОКІВ ВІД ЗАСНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ТЕОРЕТИЧНОЇ ФІЗИКИ ІМ. М. М. БОГОЛЮБОВА НАН УКРАЇНИ	120
Мамрай В. В. ВНЕСОК ЯКОВА МАРКІЯНОВИЧА КУДИ В СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІТОПАТОЛОГІЧНОЇ НАУКИ ...	122
Медвідь Ф. М. ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ (ДО 30-РІЧЧЯ ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ)	125
Наумов О. Г. РОЛЬ О.О. ПОТАПОВОЇ В ПІДГОТОВЦІ НАУКОВИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ІНСТИТУТУ РОСЛИННИЦТВА ІМ. В. Я. ЮР'ЄВА НААН	131
Немиря М. Г. ВІД РАДЯНСЬКОЇ МОДЕЛІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОСТОРУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРАРНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ У 1991–2025 РР.	133
Олійник Т. Б. ПОЛТАВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ОСЕРЕДОК СВИНАРСТВА: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК	136
Пархоменко В. В. ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	138
Самородов В. М., Шиян О. О. ІЗ ПЛЕЯДИ ВИДАТНИХ СЕЛЕКЦІОНЕРІВ УКРАЇНИ: Є. С. ГУРЖІЙ (1906–1983)	142
Томашина Г. П. ВНЕСОК АНАСТАСІЇ ЛЕЩЕНКО У ФУНДАМЕНТАЛЬНІ НАПРАЦЮВАННЯ ІЗ СЕЛЕКЦІЇ СОЇ В УКРАЇНІ (ДО 120-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)	144
Фесенко П. О. «СВІТЛИЦЯ» ПЛОТЯНСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ОСЕРЕДОК ВЕГЕТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНЕ ЗНАЧЕННЯ	147
Хоменко Є. В. УЧАСТЬ МАШИНОВИПРОБУВАЛЬНОЇ СТАНЦІЇ КИЇВСЬКОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ У ВИПРОБУВАННЯХ БУРЯКОПРОРІДЖУВАЛЬНИХ МАШИН 1906 Р.	149
Шостя А. М., Жванко Л. М. ПРОФЕСОРКА НІНА АНТОНІВНА МАРНИНЕНКО (1926– 2011): ДО СТОРІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ВИДАТНОЇ НАУКОВИЦІ У ГАЛУЗІ СВИНАРСТВА	152
Юрчак Е. В. ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ ЕНТОМОЛОГІЇ ТА ФІТОПАТОЛОГІЇ АН УРСР У 1946–1948 рр.	154

СЕКЦІЯ 3. Природознавство в контексті еволюції наукової думки

Балян І.В., Жуковська Л.Ц. НАУКОВА СПАДЩИНА СЕРГІЯ ВІНОГРАДСЬКОГО У РОЗВИТКУ ПРИРОДОЗНАВСТВА ТА АГРАРНОЇ НАУКИ	157
Булашенко Н. В., Федорова І. В. МІКРОБІОЛОГІЧНІ ВІДКРИТТЯ С.М. ВІНОГРАДСЬКОГО ЯК НАУКОВА ОСНОВА РОЗВИТКУ ВЕТЕРИНАРНОЇ МІКРОБІОЛОГІЇ В УКРАЇНІ	158

ІЗ ПЛЕЯДИ ВИДАТНИХ СЕЛЕКЦІОНЕРІВ УКРАЇНИ:

Є. С. ГУРЖІЙ (1906-1983)

Самородов В. М.¹, Шиян О. О.²

¹Полтавський державний аграрний університет (м. Полтава)

²Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського (м. Полтава)

Серед знаменних дат та подій 2026 року акцентуємо увагу на 120-річчі докторки сільськогосподарських наук, професорки Євдокії Сидорівни Гуржій (1906-1983), учениці, соратниці та послідовниці академіка М. М. Гришка [1, 2]. Ювілярка віддала галузі коноплярства більше як 50 років життя [2, 3].

Народилася Є. С. Гуржій 01 (14) березня 1906 року в периферійному селі Перервинці на Лубенщині. Із раннього дитинства вона була призвичаєна до важкої селянської праці, а їй так хотілося вчитися, адже мала сильний потяг до знань, які спершу здобула у реальному училищі. Після цього – активна участь в колективізації, безперервна громадська робота. Саме через неї Дусю було направлено на навчання до Золотоніського сільськогосподарського технікуму. Він став для неї дороговказом на усе життя. Пройдуть роки, і її однокурсник та друг, згодом відомий український поет Павло Усенко напише про неї:

Дівчино-секретарю,
Як тебе любили ми!...
Ти ж щодень за працею,
Вечори з промовами...

Ці строки передають наполегливість та цілеспрямованість Є. С. Гуржій, яка захопилася науковою роботою. Вона розпочалася в 1932 році в тодішньому Всесоюзному науково-дослідному інституті луб'яних культур на Сумщині [2]. Тоді її першим наставником у цій царині став згаданий нами академік М. М. Гришко, приязність та пошану до якого вона пронесла через все життя.

За його дорученням у 30-і роки минулого сторіччя нашої землячці довелося, першій на теренах колишнього СРСР (а може й світу ?), розробляти методику селекції конопель стійких до небезпечного паразита заразики гіллястої, або конопляної – вовчка. І вона створила витривалі сорти. Згодом, ці її напрацювання лягли в основу її кандидатської дисертації [4].

У подальшому Є. С. Гуржій підключилась до розробки науково-методичних основ селекції конопель, досить складної за своєю генетикою анемофільної перехреснозапильної культури. Це був дуже сміливий, а головне – теж новий експеримент, адже Є. С. Гуржій вирішила створити однодомні коноплі шляхом масової гібридизації дводомних рослин з однодомними (бекросування) з наступним селекційним добором. На той час не існувало сортів однодомних конопель, які б поєднували в собі такі важливі ознаки, як скоростиглість, з високим виходом волокна і насіння [1, 2, 3].

Це був не швидкий та легкий шлях, а багаторічна послідовна інтелектуальна та фізична праця. Її Євдокія Сидорівна продовжила в 1952 р. вже на кафедрі рослинництва Полтавського сільськогосподарського інституту (нині аграрного університету), віддавши цій справі майже 30 років. Для цього, у вищі,

за ініціативою Є. С. Гуржій було створено лабораторію селекції конопель. Разом із своїм головним багаторічним помічником і завідувачем лабораторії В. С. Мережко нею були створені патентно- і конкурентно спроможні культивари однодомних конопель – Однодомна 12 і Полтавська 3. Вони були районовані у низці центральних і південних областей України [1].

Цей успіх професорки, як пріоритетний, був засвідчений авторським свідоцтвом № 5649 Державного комітету в справах відкриттів і винаходів. Вже у 1960 р. прийшло нове визнання Є. С. Гуржій. Їй разом із колегами тим же комітетом було вручено нове свідоцтво, яке називало вчених першими серед науковців країни, які розробили методику масової гібридизації дводомних конопель з однодомними [1, 4]. За цю працю Є. С. Гуржій єдина із жінок науковців-аграріїв Полтавщини була удостоєна найвищої тогочасної урядової нагороди. Крім цього, їй перший із усіх науковців Полтавського сільськогосподарського інституту було дозволено не писати дисертацію на здобуття ученого ступеня доктора сільськогосподарських наук, а захищатися за сукупність виконаних та опублікованих робіт [1, 4].

У 1970 р. (10.02.) у тодішньому Українському НДІ рослинництва, селекції і генетики імені В. Я. Юр'єва в Харкові відбувся успішний захист цієї дисертації за темою «Методи і підсумки виведення дводомних і однодомних сортів конопель». Є. С. Гуржій створила чотири сорти дводомних та три сорти однодомних конопель [1, 4]. Але це далеко не повний перелік досягнень і сфер діяльності видатної селекціонерки та знаного педагога із широкою професійною ерудицією. Крім неї, Є. С. Гуржій, вирізняла невтомна вимогливість до себе у поєднанні із величезною працелюбністю. У повсякденному житті вона була дуже толерантна та напрочуд проста жінка.

Євдокія Сидорівна користувалася великою повагою та авторитетом не лише на агрономічному факультеті інституту, а в усій науковій виробничій спільноті коноплярів України. Тому не дивно, що для нашого вишу Є. С. Гуржій і досі по праву вважається символом відданості своїй справі надто як одна із перших майстрів-селекціонерів, дослідників-продовжувачів наукової стратегії академіка М. М. Гришка у коноплярстві. І хоч за період, що минув від того часу, коли жила і творила професорка змінилося багато у селекції конопель, але принципи і нароби Є. С. Гуржій у цій царині не втратили своєї актуальності, вони і сьогодні мають значну цінність для теорії і практики селекції та насінництва конопель – цінної та поліфункціональної культури з великим майбутнім.

Джерела та література

1. Кочерга А.А., Опара М. М., Самородов В. М., Маренич М. М. Від витоків до сучасності. 100 років факультету агротехнологій та екології Полтавського державного аграрного університету. Полтава: Дивосвіт, 2022. 192 с.
2. Писаренко В. М. Гуржій Євдокія Сидорівна. Енциклопедія сучасної України. Т. 6: Го-Гю. Київ. 2006. С. 654.

3. Полтавський державний аграрний університет. 105 років звершень / За ред.: О. А. Галича, В. І. Аранчій, А. М. Шості, О. О. Горба, В. М. Самородова. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2025. 392 с.

4. Чернецький О. ...не поле перейти. В ім'я великої мети. Нариси. Харків: Прапор, 1977. С. 130-135.

ВНЕСОК АНАСТАСІЇ ЛЕЩЕНКО У ФУНДАМЕНТАЛЬНІ НАПРАЦЮВАННЯ ІЗ СЕЛЕКЦІЇ СОЇ В УКРАЇНІ

(до 120-річчя від дня народження)

Томашина Г.П.

*Інститут сільського господарства Степу НААН
(с. Созонівка Кіровоградська обл.)*

У 2026 р. виповнюється 120 років від дня народження Анастасії Кирилівни Лещенко – видатної ученої в галузі селекції і насінництва, заслуженого агронома Української РСР, кандидата сільськогосподарських наук, *селекціонера-генетика, учениці та соратника М.І. Вавилова*, співавтора 27 сортів сої та низки фундаментальних монографій, у яких відображено особливості культури сої та її селекції.

Анастасія Лещенко народилася 26 квітня (9 травня за н.с.) 1906 р. в селі Грунь Зінківського повіту Полтавської губернії, нині Охтирського району, Сумської області. У 1927 році вона закінчила Полтавський сільськогосподарський інститут, а згодом – спеціалізовану підготовку з генетики і селекції (аспірантуру) у Харківському інституті рослинництва. Навчаючись у інституті, відвідувала організовану професором В.І. Сазановим «Секцію дослідної справи», та була зарахована до її «золотої десятки». Майже всі студенти даної секції відбулися як особистості, отримали високі наукові ступені, ставши згодом видатними науковцями і виробничниками.

Її трудова діяльність розпочалася у Зеньківському районному земельному відділі Полтавської області. У 1929–1936 рр. вона працювала на Харківській дослідній станції, згодом – у Північному науково-дослідному інституті зернового господарства і зернобобових культур. Ранні роки професійної діяльності Анастасії Лещенко пов'язані з практичною роботою в земельних органах і наукових установах, що забезпечило поєднання теоретичних знань із виробничим досвідом та здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук.

У 1931 р. в УНДІРСіГ, вона започаткувала дослідження з експериментального отримання мутацій сої, за результатами чого, було виділено близько 30 груп різних фенотичних мутантів, багато з яких відрізнялись господарськи корисними ознаками; встановлено низку закономірностей щодо мутацій культурної та дикої сої під дією рентгенівських променів на насіння,